

AVTOBIOGRAFIJA KOT RAZISKOVALNI PREDMET V HUMANISTIKI

Andrej Leben
Institut für Slawistik, Gradec

UDK 821.163.6-94.09:303.4:004.65

Avtobiografska besedila sodijo med najstarejše oblike človekovega kulturnega izročila. Tudi v slovenskem kulturnem in jezikovnem prostoru so vse pogosteje predmet raziskovalnega zanimanja v celem nizu humanističnih in drugih znanstvenih strok, kljub temu pa se zdi, da je interdisciplinarna vednost o avtobiografiji še v povojih. Prav zato kaže razmisliti o tem, kako bolj ali manj razdrobljene raziskovalne težnje in pristope učinkovito medsebojno povezati in združiti v profilirano interdisciplinarno raziskovalno polje. Ena od možnosti je ustanovitev posebne podatkovne zbirke, kjer bi bila zajeta in dostopna glavna pojavná področja slovenske avtobiografske kulture.

avtobiografija, interdisciplinarnost, mreženje, sodelovanje, podatkovne zbirke

Autobiographical texts are one of the oldest forms of human cultural tradition. As elsewhere, they are attracting increased attention in the Slovene cultural and linguistic area and are becoming a common research topic in the humanities and other fields of research. However, the interdisciplinary exchange and dissemination of knowledge still seems to be in its infancy. Thus the opportunities for uniting the rather dispersed activities into a profiled interdisciplinary field of research have to be reconsidered, for example by the foundation of a database which would comprise and offer to the public the main areas of Slovene autobiographical culture.

autobiography, interdisciplinarity, networking, cooperation, databases

Raziskovanje avtobiografij oz. avtobiografskih virov v najširšem smislu je v humanističnih vedah na Slovenskem razmeroma mlad pojav. Pojem avtobiografija so še v zgodnjem 20. stoletju pogosto nadomeščale žanrske oznake (npr. spomini in (lastni) življenjepisi) ali opisne sintagme (npr. moje življenje). V nemški različici se avtobiografija sicer pojavi že vsaj leta 1838/1839 (Juvan 2009: 331), v slovenski pa leta 1880.¹ Če odštejemo redke nastavke v slovenski publicistiki in literarni vedi v drugi polovici tridesetih let ter metadiskurzivne refleksije avtobiografov samih (npr. Ivan Cankar: *Moje življenje* in Vladimir Bartol: *Mladost pri Svetem Ivanu*), se je strokovno zanimanje za pisanje ali pričevanje o lastnem življenju

uveljavilo šele v zgodnjih sedemdesetih letih v etnologiji.

Prve tovrstne terenske raziskave so privedle do načrtnega zbiranja življenjskih zgodb, ki jih je kot posebno kategorijo v etnologijo uvedla Marija Makarovič (Ramšak 2003: 80). Že kmalu pa so avtobiografski in življenjepisni žanri z raziskovanjem življenja slovenskih izseljencev in metodološko refleksijo raziskovalnih pristopov prerasli v pomembno področje etnoloških, antropoloških in migracijskih študij (Čebulj Sajko 1999, 2008; Ramšak 2003). Etnologija je bila tudi prva stroka, ki si je dejavno prizadevala za interdisciplinarno izmenjavo na področju raziskovanja avtobiografij. Ta prizadevanja so

¹ Gre za zapis v goriški *Soči* 5. novembra 1880. V *Ljubljanskem zvonu* prvič zasledimo pojem avtobiografija leta 1888 v neki kratki beležki (na strani 248).

se začela s simpozijem Vrednotenje življenjskih pričevanj v Tinjah na avstrijskem Koroškem (Makarovič, Ramšak 1997) in nadaljevala z okroglo mizo na temo avtobiografska metoda v okviru Historičnega seminarja ZRC SAZU (Čebulj Sajko 1999).

Na področje socialne zgodovine je pionirsko posegla Alenka Puhar (1982) z interdisciplinarno študijo o zgodovini otroštva na Slovenskem v 19. stoletju, ki temelji na vrsti avtobiografskih virov ter vsebuje prvo bibliografijo slovenske spominske in avtobiografske literature. Knjiga zaznamuje ne samo začetek raziskovanja otroških (avto)biografij, temveč tudi ženskih študij. Vendar je ostala osamljen primer, saj se je sociološko in feministično raziskovanje avtobiografij razvilo šele sredi devetdesetih let (Renner 1996).

Na prehodu iz osemdesetih v devetdeseta leta se je začela tudi zgodovinska stroka bolj poglobljeno posvečati (avto)biografskim virom, kar je bila po eni strani posledica teoretske diskusije o diskurzivno-narativnem oziroma pripovednem značaju zgodovinskega pisa, po drugi strani pa prodora zgodovine vsakdana, mikro-zgodovine in ustne zgodovine v zgodovinsko raziskovanje (Luthar 1993: 110–119, 183–184). Iz tega se je razvilo plodno raziskovalno področje, zlasti glede na zgodovinsko prelomna obdobja, kot sta prva in druga svetovna vojna (Luthar 2000; Verginela 2004).

Podobno kot zgodovinska se je tudi literarna veda šele okrog leta 1990 z Miranom Hladnikom (1989), Alenko Koron (1991), Igorjem Grdino (1991, 1994), Nevo Šlibar (1991, 1995) in drugimi začela podrobneje ukvarjati z raziskovanjem avtobiografskih besedil in žanrov. V naslednjih dveh desetletjih je nastala vrsta strokovnih razprav, pri čemer vse do danes količinsko prevladujejo diplomska in magistrska dela.

Zanimanje za avtobiografijo je zajelo še številna druga področja: od socialnega dela, psihologije, psihiatrije in nevrologije do pedagogike, slovstvene folkloristike, muzeologije in kriminalistike. Vendar med vsemi

strokami, ki si delijo interes za avtobiografijo, praviloma ni prišlo do medsebojne izmenjave, kaj šele do skupnih raziskovalnih projektov. Še posebno znotraj literarne vede je opaziti, da je bilo medsebojno recipiranje znanstvenih dosežkov in spremljanje mednarodne strokovne literature na področju avtobiografskih raziskav do pred nekaj leti komaj razvito.

Na osnovi teh opažanj se je – tako rekoč iz zunanje perspektive – porodila zamisel o večji medsebojni povezanosti med strokami in strokovnjaki, in sicer na dunajski slovenistiki, kjer je nastala tudi avtobiografiji in avtobiografskemu pisanju posvečena tematska številka *Jezika in slovstva* (53/3–4, 2008). Sodelovalo je dvanajst avtorjev s področja etnologije, socialnega dela, lingvistike in predvsem literarne vede.

Iz kroga sodelavcev se je zbral tudi tričlanski odbor (Breda Čebulj Sajko, Alenka Koron, Andrej Leben), ki je leta 2009 v Ljubljani pripravil mednarodno konferenco Slovenska avtobiografija (Leben, Koron 2009). Interdisciplinarnega srečanja, ki je potekalo v organizaciji Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU in Univerze na Dunaju ter v sodelovanju z Univerzo v Ljubljani, Univerzo v Mariboru in Slovenskim znanstvenim inštitutom na Dunaju, se je udeležilo več kot trideset strokovnjakov iz Slovenije, Avstrije, Italije in Hrvaške. Namenjeno je bilo tako osvetlitvi dotedanjih dosežkov in perspektiv literarnovednega raziskovanja avtobiografije v slovenskem in širšem kontekstu, kakor tudi krepitvi dialoga med literarno vedo in drugimi humanističnimi, kulturološkimi in družboslovnimi vedami, ki se ukvarjajo s preučevanjem in zbiranjem avtobiografij in avtobiografskega gradiva.

Na konferenci se je porodila tudi zamisel za monografski zbornik *Slovenski avtobiografski diskurz* (Koron, Leben 2011), pri katerem je sodelovalo devetnajst avtorjev iz Slovenije, Avstrije, Italije, Hrvaške in Rusije. Prispevki v prvem od štirih sklopov tematizirajo teoretska, filozofska in teoretskopsiho-

analitična vprašanja avtobiografskega diskurza ter zarisujejo zgodovino raziskovanja in produkcije avtobiografskega diskurza, zlasti v zahodnoevropskih literarnih in kulturnih okvirih. Drugi del monografije se posveča avtobiografskim virom z vidikov zgodovinskega, folkloristike, etnologije in antropologije, v tretjega so uvrščene razprave o vprašanih identitete v avtobiografskih besedilih, ki jih odpirajo teoretiki in praktiki socialnega dela, spominske kulture in migrantskih študij. V zadnjem sklopu zbrani prispevki predstavljajo nekakšne sonde v zgodovino avtobiografskega diskurza v slovenskem kulturnem prostoru, a tudi onkraj njega, in sicer od druge polovice osemnajstega stoletja do sodobnosti.

S prvim monografskim zbornikom na Slovenskem, ki se izrecno posveča tej temi, smo želeli odpraviti slovenski literarnovedni (literarnoteoretski, metodološki in literarnozgodovinski) zaostanek na področju raziskovanja avtobiografij, razpreti prostor za interdisciplinarno refleksijo avtobiografskega diskurza, se navezati na tradicijske in sodobne posredniške vloge literarnovedne stroke ter se povezati v znanstveno omrežje in sooblikovati mednarodni diskurz na področju avtobiografije (Koron, Leben 2011: 13). Pri koncipiranju zbornika ni bilo mogoče upoštevati vseh strok, še manj pa vseh strokovnjakov, ki se ukvarjajo z raziskovanjem avtobiografij in zbiranjem tovrstnega gradiva; nenazadnje smo hoteli avtobiografski diskurz osvetliti prav z vidika in za potrebe literarnovedne stroke.

Avtobiografski diskurz – kot interdisciplinarni predmet par excellence – je torej dosti širši in v resnici evidentiran šele v določenih segmentih. Z vidika humanistike oz. ved, ki se ukvarjajo s človekom in njegovim bivanjem v vseh razsežnostih, želimo, da se prvi zametki izmenjave in sodelovanja še naprej krepijo in razširjajo. Glede na to, da obstaja v slovenskem jezikovnem in kulturnem okolju

vrsta institucij, društev in posameznikov, ki evidentirajo, zbirajo in analizirajo avtobiografsko gradivo, mislimo predvsem na ustanovitev vsaj delno, najbolje pa v celoti javno dostopne osrednje podatkovne baze.

V Evropi in v svetu obstaja že več takih podatkovnih zbirk. Največkrat gre za tematsko ali časovno specifične zbirke (npr. zbirka nemških avtobiografij od leta 1000 do 1800, ki je nastala na oddelku za zgodovino Univerze v Baslu).² Nekatero besedilno zbirke ali bibliografije je mogoče kupiti kot zgoščenko, druge so dostopne na spletu. V Trentu deluje od leta 1987 v okviru Zgodovinskega muzeja Arhiv ljudskega pisanja, ki zbira in hrani avtobiografske zapise predvsem pripadnikov nižjih slojev, v Toskani pa je od leta 1984 aktiven vsedrjavni dnevniški arhiv Pieve di Santo Stefano (Verginella 2011: 101).

V Sloveniji se z zbiranjem avtobiografskega gradiva ukvarjajo npr. Muzej novejšje zgodovine, pokrajinski in drugi muzeji ter arhivi, na avstrijskem Koroškem pa Narodopisni inštitut Urban Jarnik. Vse več avtobiografskih virov je na razpolago v virtualni knjižnici NUK in tudi na straneh Wikivira, v Googlovi knjižnici itn. Kot poudarja Verginella (2011: 102), pa v Sloveniji manjka ustanova, ki bi svojo dejavnost »usmerila v sistematično ohranjanje avtobiografske dediščine, predvsem tiste, ki ne sodi v zbirko Rokopisnega oddelka NUK v Ljubljani [...], pa tudi take, ki iz kašč in predalov roma na boljše trge ali pa naravnost v smetnjak, če že ne v ogenj«.

Ustvarjanje pogojev za sistematično ohranjanje avtobiografske dediščine bi potemtakem morala biti ena od prednostnih nalog slovenske kulturne in znanstvene politike. Vendar ne gre samo za to, da se ti viri ohranijo in popišejo sproti in za nazaj, temveč tudi za to, da so dostopni čim širšim strokovnim krogom. Dostopnost gradiva najlažje zagotavlja njihova primerna elektronska

² Basler Selbstzeugnisse-Datenbank Online. Dostopno na: <http://selbstzeugnisse.histsem.unibas.ch>.

obdelava. Čeprav živimo v dobi komunikacijskih tehnologij in digitalizacije kulturne dediščine, pa smo – ne samo v Sloveniji – lahko priče vse večji suši pri dotoku denarnih sredstev za nabavo in uporabo teh tehnologij. Kljub temu ni dvoma, da srednjeročno ni mogoče zaobiti postopne digitalizacije kulturne in s tem tudi avtobiografske dediščine, kar prav tako govori v prid ustanovitve osrednjega podatkovnega sklada. Tak sklad bi lahko v prvi fazi zajel državne, nedržavne in tudi tuje ustanove, ki že zbirajo in deloma digitalizirajo avtobiografsko gradivo, pomembno za slovensko kulturo oz. slovenski jezikovni prostor. Vanj bi sodilo tudi tisto avtobiografsko gradivo, ki se v digitalizirani, a nesistematizirani obliki nahaja v različnih spletnih zbirkah. Sicer smo nekako vajeni, da si vsaka stroka pri pridobivanju gradiva za svoje raziskovalne namene pomaga sama, toda s sodelovanjem med ustanovami in disciplinami ter z izmenjavo podatkov bi bilo mogoče ustvariti povsem nove raziskovalne standarde in možnosti, od katerih bi lahko imele korist vse v avtobiografskem diskurzu udeležene stroke.

Ker je slovenska kulturna in jezikovna sfera glede na (pisno, ustno, avdio-vizualno, predmetno) avtobiografsko gradivo načeloma velikostno obvladljiva, bi digitalna zbirka lahko vsebovala vsaj pretežni del pojavnih področij avtobiografske kulture. Že popis razpoložljivega gradiva bi bil lahko skupen izziv številnim humanističnim strokam in bi lahko posledično odprl tudi nove možnosti interdisciplinarnega sodelovanja in raziskovanja.

Taka podatkovna zbirka bi morala vsebovati primarne vire z vseh področij avtobiografske kulture: od avtobiografije in drugih avtobiografskih žanrov (spomini, dnevniki, pisma, esejistika) preko pričevanj in življenjskih zgodb do fotografij, filmov in drugih medijev. Vsaj deloma bi morala zajeti tudi področje biografije, ki je zgodovinsko-razvojno, teoretsko (npr. v sociologiji in feminističnih študijah) in praktično (npr. v spominih)

tesno povezano z avtobiografijo. Zbirka bi morala vsebovati vsaj še bibliografijo dostopne sekundarne literature z vseh področij posredovanja, recipiranja, reflektiranja in raziskovanja avtobiografije; zlasti tiste, ki neposredno zadeva slovenski jezikovni, kulturni in vse bolj tudi virtualni prostor. Že zaradi kulturnozgodovinskega okvira slovenskega prostora bi morala zbirka upoštevati tudi tujejezične vire, zlasti v latinščini in v sosednjih jezikih, pa tudi v jezikih, ki se v Sloveniji uporabljajo danes, zlasti med priseljenci. Geografsko bi morala zajeti ne samo tista področja, kjer živijo ali so nekoč živeli pripadniki slovenske manjšine, temveč tudi regije in kraje, kamor segajo zgodovinski in aktualni migracijski tokovi iz slovenskega kulturnega prostora.

Na vseh teh področjih avtobiografske kulture že potekajo zbirateljske in raziskovalne dejavnosti, kar pomeni, da bi jih lahko po načelu enakovrednosti združili vsaj virtualno s pomočjo podatkovne baze. Uspeh takega podviga je zato odvisen predvsem od sodelovanja ustanov oz. raziskovalcev iz kar največ strok, katerih dejavnosti segajo v raziskovalne teorije in prakse avtobiografskega.

Avtobiografija – če jo razumemo kot ohlapno zbirno oznako – je oblika, ki se preko posameznika s posebno občutljivostjo odziva na časovno, prostorsko in duhovno okolje, ki lahko človeka utesnjuje ali mu nalaga breme absolutne svobode. Svoje posebnosti črpa iz izkustvenega sveta posameznika, pa naj bo ta intersubjektivno preverljiv, imaginiran ali komaj dostopen, hkrati pa zavestno ali nezavedno posreduje množstvo kulturnih vzorcev in simbolov, ki jih obnavlja, prepričuje, spreminja. Branje in analiziranje avtobiografskih virov nam na diskurzivni ravni omogoča podrobne vpoglede in spoznanja o določeni dobi, regiji in socialnih razmerah, v časovnem in prostorskem razponu pa nenazadnje tudi o nas samih.

Od tod izvira ne samo kulturnozgodovinski, ampak tudi družbeni in politični pomen avtobiografskih kultur, tudi slovenske.

Končno bi lahko podatkovna zbirka prispevala ne samo k ozaveščenju raziskovalne skupnosti, temveč tudi k večji razpoznavnosti slovenske kulture v globalnem pogledu.

Literatura

- ČEBULJ SAJKO, Breda, 1999: *Etnologija in izseljenstvo. Slovenci po svetu kot predmet etnoloških raziskav v letih 1926–1993*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo.
- ČEBULJ SAJKO, Breda, 2008: Raziskovanja življenjskih zgodb v slovenski etnologiji: kaj je novega na tem področju po letu 1990. *Jezik in slovstvo* 53/3–4. 115–129.
- ČEBULJ SAJKO, Breda idr., 1999: Avtobiografska metoda – pogovor o njeni uporabnosti v različnih znanstvenih disciplinah in tematskih sklopih. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 39/3–4. 62–75.
- GRDINA, Igor, 1991: *Avtobiografija pri Slovencih od začetkov do nastopa moderne. Magistrsko delo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- GRDINA, Igor, 1994: *Avtobiografska književnost pri Slovencih v dvajsetem stoletju. Doktorska disertacija*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- HLADNIK, Miran, 1989: Majcnov avtobiografski fragment med spomini in podoživljanjem: Poskus transformacijske literarne analize. *Slavistična revija* 37/4. 463–469.
- JUVAN, Marko, 2009: Avtobiografija in kočljivost zvrstnih opredelitev: Moje življenje med tekstom in žanrom. *Slavistična revija* 57/2. 311–320.
- KORON, Alenka, 1991: Prispevki za žanrsko skico Kovačičevega pisateljskega opusa. Prispevek s kolokvija o slovenskem romanu v Jeruzalemu, 22. 6. 1991. *Literatura* 3/13. 62–74.
- KORON, Alenka, LEBEN, Andrej (ur.), 2011: *Avtobiografski diskurz*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- LEBEN, Andrej, KORON, Alenka (ur.), 2009: *Mednarodna konferenca Slovenska avtobiografija. Program in povzetki referatov*. Ljubljana, 23. april 2009. Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU.
- LUTHAR, Oto, 1993: *Med kronologijo in fikcijo. Strategije historičnega mišljenja*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- LUTHAR, Oto, 2000: *»O žalosti niti besede«. Uvod v kulturno zgodovino velike vojne*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- MAKAROVIČ, Marija, RAMŠAK, Mojca (ur.), 1997: *Vrednotenje življenjskih pričevanj. Zablatanikov dan in mednarodni etnološki simpozij*. Celovec: Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik, Krščanska kulturna zveza.
- PUHAR, Alenka, 1982: *Prvotno besedilo življenja. Oris zgodovine otroštva na Slovenskem v 19. stoletju*. Zagreb: Globus.
- RAMŠAK, Mojca, 2003: *Portret glasov. Raziskave življenjskih zgodb v etnologiji – na primeru koroških Slovencev*. Ljubljana: Društvo za proučevanje zgodovine, antropologije in književnosti.
- RENER, Tanja, 1996: Avto/biografije v sociologiji in ženskih študijah. *Teorija in praksa* 33/5. 764–774.
- ŠLIBAR, Neva, 1991: *Struktur und Funktionen der literarischen Biographie. Versuch einer Theorie biographischer Texte. Doktorarbeit*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- ŠLIBAR, Neva, 1995: *Biographie. Autobiographie. Annäherungen, Abgrenzungen*. Michaela Holdenried (ur.): *Geschriebenes Leben. Autobiographik von Frauen*. Berlin: Erich Schmidt. 390–401.
- VERGINELLA, Marta, 2004: *Suha pašta, pesek in bombe: vojni dnevnik Bruna Trampuža*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko (Knjižnica Annales 39).
- VERGINELLA, Marta, 2011: Zgodovinopisna raba avtobiografskih virov in značilnosti ženskega avtobiografskega pisanja. Alenka Koron, Andrej Leben (ur.): *Avtobiografski diskurz: teorija in praksa avtobiografije v literarni vedi, humanistiki in družboslovju*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 95–108.